

Élő jogszokások kötetbe rendezve

A *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* könyvsorozata, a *Jogi Néprajzi és Jogi Kultúrtörténeti Kiskönyvtár* 11. kötetének címe: *Élő jogszokások – jogi néprajzi és jogi kultúrtörténeti tanulmányok*. Az *Élő jogszokások* cím tükrözi a kutatási irány elődök – mindenekelőtt Ehrlich, Tagányi, Tárkány Szücs és Kocher – által kitaposott ösvényein járás, a közös gondolkodás és az egymást erősítő, összeadódó kutatások diszciplinaformáló eredményeit.

Az *élő jog* fogalmát az osztrák jogtudós, *Eugen Erlich*, a jogelmélet és a jogszociológia atyja a szabadjogi iskola egyik kulcsfogalmaként határozta meg a mindennapokban érvényesülő, szokásokban, követett szabályokban testet öltő, döntésekben és magatartásokban megjelenő jog, szabály és magatartás egységeként. Kötetünk címe a Takács Péter által a szabadjogi iskola két magyarországi követőjének tekintett, a terepkutatások szükségességének, mint az élő jog megismerési lehetőségének pragmatikus módszere miatt a néprajztudományhoz szorosan kapcsolódó *Tagányi Károly* és *Tárkány Szücs Ernő* munkássága előtti tisztelgés is.

A *hazai élő jogszokások gyűjtéséről* címmel Tagányi Károly 1919-ben jelentette meg a magyar jogi néprajz első tudományos programadó tanulmányát. A történész új dimenziót nyitott a magyar jogszokáskutatás számára, amikor a jelenkutatások szükségessége mellett az erlichi forrásmegismerés fogalmába beletartozóként értelmezte a történeti és jogtörténeti forrásokat. Tárkány Szücs Ernő, a jogtörténész Bónis György tanítványaként kapcsolódott be a két világháború közötti, a jogi modernizációhoz kapcsolódó, de a Savigny-féle gondolkodásmódot is integráló, Györffy István néprajzosként egy „magyarabb” jog létrehozása szándékával kezdeményezte jogszokáskutatásba, amely a két tudományterület sajátos találkozását jelentette – inkább a francia, mint az osztrák eszmetörténeti előzményekre alapozva. Az élő jogszokások fogalma a Tárkány Szücs Ernő formálta értelmezésben élt tovább és legitimálódott a *Magyar jogi népszokások* (1981) monográfia megjelenését követően a hazai kutatásban: mint a „fent” írott jog szabályozta világától elkülönülő, a „lent” autonóm közösségei által alkotott és alkalmazott jogi vonatkozású szokásrend.

A második világháborút követően, ahogyan ezt Varga Csaba jogfilozófus professzor is részletesen elemzi munkáiban, a szocializmus keretei között a jog társadalmisága alapvetően megváltozott. Hogy ismét felvetődhessen – elsősorban eszmetörténeti szempontból, a jogfilozófia, a jogelmélet, a jogszociológia és a jogantropológia diszciplináris keretei között – az élő jog vizsgálatának szükségessége Magyarországon, újra a polgári társadalom jog- és intézményrendszerére volt szükség. A két világháború közötti jogi néprajzi gyűjtések és saját további kutatási eredményeit 1961–1984 között Tárkány Szücs Ernő is elsősorban a nemzetközi tudományos fórumokon hasznosíthatta.

Magyarországon a jogtörténészek voltak azok, akik az új jogi kultúrtörténeti kutatási irányok révén – elsősorban Kajtár István pécsi jogtörténész professzor és Gernot Kocher, a Rechtsarchäologie kiváló képviselőjeként számon tartott grazi jogtörténészprofesszor együttműködésének eredményeképpen – felismerték mind a magyar

magánjog, mind a közjog forrásai között az egyes történeti korokban az élő jogot és kutatásának szükségességét. Mezey Barna jogtörténész professzor Tárkány Szücs Ernő elkülönítő és szembeállító (kontradiktórius) definícióját beemelve a magyar jogtörténetbe és a jogi kultúrtörténetbe a jogszokások kutatását, a jogforrásokon túl a joggyakorlatot is meghatározónak tekintette a korabeli élő jog és a jog társadalmi, kulturális környezete megismerésében. Ezzel megteremtette a különböző diszciplínák (jogtörténet, jogelmélet, jogfilozófia, jogszociológia, antropológia, néprajztudomány, történettudomány) felől érkezők számára a közös kutatás elméleti és módszertani alapját, intézményes keretként pedig megalakult a *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (PTE KPVK)*.

A Kutatócsoport immár 11. nemzetközi és interdiszciplináris konferenciájára – amely 2023. június 1–2-án Pécsen és Szekszárdon a Vásárhelyi Testamentum Alapítvány, az ELTE-MTA Jogtörténeti Kutatócsoport (HUN-REN), az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottság Jogtörténeti Albizottsága, a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya és a HUN-REN Bölcsészettudományi Központ Néprajztudományi Intézet együttműködésével; a Miniszterelnökség, a Kulturális és Innovációs Minisztérium és az NKFIH FK 132220 „*Tagányi Károly (1858–1924) jogszokásgyűjtő programja és hagyatékának tudománytörténeti jelentősége*” pályázat támogatásával került megrendezésre – a hazai jogtörténészek, jogászok, történészek és néprajzosok mellett Mongóliából, Erdélyből és Horvátországból is érkeztek előadók. A tudományos program kiváló lehetőséget teremtett a nemzetközi és a Kárpát-medence magyarsága körében folytatott jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti kutatások legújabb eredményeinek megismerésére és a tudományközi szakmai párbeszédre.

Az *Élő jogszokások – jogi néprajzi és jogi kultúrtörténeti tanulmányok* kötet huszonhárom írása a konferencián elhangzott előadásokból és szakmaközi diszkussziókból építkezik, a kutatási terület jelenidejű tudományos helyzetképét is kirajzolva. *Varga Csaba* jogelméleti tanulmánya a népi jog és az alkotott jog különbségeit, keletkezésének körülményeit, formalizáltságát vizsgálva egyrészt új feladatokat fogalmaz meg a jogfilozófia számára, másrészt a népi jog fogalmának pontosításával új támpontokat kínál a jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti kutatások számára (*Varga Csaba: Ami természetes és ami mesterséges – a társadalomfejlődés, a népi és az alkotott jog párhuzama tükrében*). *Bognár Szabina* egy, a jogszociológia tudománnyá formálódása idején Eugen Ehrlich és Valtasar Bogišić munkássága körül kialakult elsőbbségi vitából kiindulva reflektál a jogszociológia és a jogszokásgyűjtések kapcsolatára (*Bognár Szabina: Jogszokásgyűjtés és jogszociológia. Tagányi Károly jogszokásgyűjtő programjának nemzetközi előzményeiről*). *Nagy Janka Teodóra* tanulmánya tetten érési kísérlete a magyar nyelvű jogi néprajz megjelenésének egy 18. századi jogforrásgyűjteményben a jogtudomány, a jogi kultúrtörténet és a jogszabályi rendelkezések élő jogszokásokkal magyarázása, értelmezése során. (*Nagy Janka Teodóra: „Törvényt szabni az asszonyoknak” Egy 18. századi jogszabálygyűjtemény jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi adatai*). *Bánkiné Molnár Erzsébet* a „lent jogába”, az autonóm közösségek jogszokásokban gazdag világába ad betekintést, párhuzamot vonva a Jászkun kerület és a székely faluközösségek normaalkotói gyakorlata között. (*Bánkiné Molnár Erzsébet: Szabályalkotó tevékenység a Jászkun kerület községeiben (1702–1745) és a székely falvakban*). *Njari Denis* tanulmányában egy etnikai közösség normáinak alapos történeti

kronológiai vizsgálatára vállalkozik (Njari Denis: *A magyar nyelvhasználati joga Eszéken az Osztrák-Magyar Monarchia idején*).

Erlich úgy fogalmazott, hogy „a jogász nem teremt jogot, hanem meg kell találnia a jogot”. A hazai jogtörténészek, különösen a „szegedi iskola” és annak vezető profeszszora, Homoki-Nagy Mária kutatásaiban alapvető ennek történeti szemléletű alkalmazása, pragmatikus módszereként pedig a levéltári forráskutatás és a jogszabályszovegek mellett a bírói gyakorlat megismerése. A kötet öröklésjogi tanulmányait is ez a megközelítés köti össze. *Homoki-Nagy Mária* az általa korábban monografikusan is feldolgozott Szentés mezővárosi végrendeleti forrásokra alapozva a magyar jogtörténet egy nagymúltú témáját fogalmazta újra (Homoki-Nagy Mária: *A gyámok kötelezettsége a 18–19. században*). A gyámok és árvák viszonyrendszeréből *Horváth József* rendkívül alapos forráskutatása az árvákról gondoskodást vizsgálja (Horváth József: *A kiskorú árvákról való gondoskodás Győr megye falvaiban a 19. század első felében*), *Frey Dóra* az öröklési jog és a családstruktúra sajátos összefüggéseit egy speciális jogi kultúrával rendelkező, zárt és hagyományos paraszti etnikai közösségben elemzi (Frey Dóra: *Öröklési jog és családstruktúra a Dél-Dunántúl magyar és német lakossága körében a 20. század első felében*). Az erdélyi archaikus jogtörténeti, történeti és néprajzi források közreadása komoly szakmai kihívást jelent a kutató számára tudományos pályája bármely szakaszán. *Bárth János* tapasztalt, elismert néprajzkutatóként avatott kézzel nyúl a történeti/jogtörténeti témákhoz, elsősorban a mikroközösségek jogszokásait tárva fel. (Bárth János: *Öröklődő elköteleződések és jogosultságok a székely közösségekben*).

A tanulmánykötet tudományos csemegét jelenthet nemcsak a jogi néprajz, a jogi kultúrtörténet sokszínűségében rejlő erejét bizonyító változatos témaválasztások, de az interdiszciplináris kutatói közelítések és módszertanok miatt is. Erre kiváló példa *Mezey Barna* jogtörténeti tanulmánya a családvédelem büntetőjogi eszközei kapcsán, amely kutatásai során ismét jogtörténeti alapvetésnek tekinthető a néprajzosok és a történészek számára is. (Mezey Barna: *Adalékok a család büntetőjogi védelmének történetéhez*). *Falus Orsolya* a jogi kultúrtörténet gazdag anyagából egy különleges témájú és szemléletű tanulmánnyal helyezi új struktúrába a középkori egyházi szervezeteket. (Falus Orsolya: *„Lovagrendi családjog” A középkori keresztes lovagrend, mint „nagy család”*). Az emberélet fordulóihoz kapcsolódó szokáskörök rendkívül gazdagok jogszokásokban. Erre példa *Deáky Zita* a téma kutatásában műfajavató írása (Deáky Zita: *A gyermekágy időszaka a jogszokások tükrében*) éppen úgy, mint *Zeneemyadar, Batbayar* a házassághoz kapcsolódó mongol jogszokásokról írott, a magyar kutatók számára is figyelemre méltó tanulmánya (Zeneemyadar, Batbayar: *Mongol jogszokások: házasság és család*). A néprajz klasszikus szokásai az idő múlásával átalakulnak, módosulnak. A polgári házasságról szóló 1894. évi XXXI. törvénycikk megjelenését megelőzően a jogszokásoknak fontos szerepe volt a válóperek során. Ezek gazdag forrásanyagából ad ízelítőt *Kothencz Kelemen* írása (Kothencz Kelemen: *Jogi néprajzi adatok a Baja környéki 19. század közepi válóperekben*). Az emberélet fordulói közül a halál, a temetés köréhez kapcsolódik *Gelencsér József* tanulmánya, akinek biztos kezű témaválasztása egy különleges jogi néprajzi jelenség, kutatási téma jogszokásainak bemutatására ad lehetőséget. (Gelencsér József: *A hősi halottak emléke a családi sírjeleken*).

A tanulmánykötetben jelen vannak a jogot és az irodalmat összefűző szálakat vizsgáló írások is – természetesen a folklór területén találva kapcsolódási pontokat. *Lanczendorfer Zsuzsanna* korábbi, elsősorban a népballadákban megjelenő jogi folklór témájában megvalósított kutatásokat folytatva a gyermekekkel kapcsolatos negatív jogcselekményeket vizsgálta (*Lanczendorfer Zsuzsanna: A gyermekkel kapcsolatos normasértések, bűntettek a magyar népballadákban*). Kiss Anna Arany János balladáit vette górcső alá – kapcsolódva a Kutatócsoport korábbi, népi jogtudat vizsgálataihoz (Kiss Anna: *Bűnbe esett balladai hősök. A népi jogtudat megjelenése Arany János balladáiban*). Domokos Mariann a jogi folklór gazdag tárházából, a ponyvairodalomból merített. Következtetéseinek összegzése különösen figyelemre méltó Erlich és Tagányi az élő jogra, jogszokásokra vonatkozó kutatásainak tükrében. (Domokos Mariann: *Jog és irodalom a ponyván. Népi jogtudat, jogismeret és jogi szocializáció a 19. század végén*).

A Kutatócsoport küldetésnyilatkozata külön hangsúlyozza a fiatal kutatók támogatásának fontosságát. Ezért is fontos, hogy a kötetben több fiatal, tudományos pályája elején álló kutató tanulmánya szerepel. *László Balázs* a hazai jogtörténet kiváló fiatal képviselője egy törvényjavaslatban megjelenő jogszokások, jogi kultúrtörténeti hatások elemzésére vállalkozik. (*László Balázs: Az 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat mint jogi kultúrtörténeti lenyomat*). *Matla Gabriella* folytatva a spanyol jogszokáskutatás eredményeinek ismertetését, a gyermekekre vonatkozó rendkívül gazdag jogszokásanyagból merít. (*Matla Gabriella: A spanyol jogszokáskutatás eredményei: a gyermekekre vonatkozó jogszokások*). *Rácz Balázs Viktor* a Kutatócsoport végrendeletekkel foglalkozó forráskutatásait és azok elemzéseit gazdagítja értő módon történeti és jogtörténeti szempontokkal. (*Rácz Balázs Viktor: Kísérlet egy speciális végrendeleti rendelkezés értelmezésére a kora újkori erdélyi végrendeletek alapján*). *Sallai Balázs* a társdalomnéprajzban kitüntetett figyelemben részesített jogszokás, a jegyesség élő szokásjogának a joggyakorlatban való megjelenését vizsgálja a jogtörténész szemével (*Sallai Balázs: A jegyesség a szatmári népi jogszokásokban Luby Margit gyűjtései és a korabeli magyar joggyakorlat tükrében*). *Szabó Ernő* rendkívül alapos kutatástörténeti és forráselemzést adja két, a római joghoz kapcsolható tárgyi emlék utóéletének a magyar vallási népi kultúrában (*Szabó Ernő: „Némely ájtatosak, de a régészetben járatlanok, ezen faragványban a szent családot akarák tisztelni” Két római sírkő népi inter-pretációja Rómer Flóris útijegyzeteiben*).

A tanulmánykötetet a Kutatócsoport 2022–2023. évi kutatási eredményeit, tudományos közéleti tevékenységét összefoglaló fejezet és a tagnévsor zárja (*Krónika*). A kötet több tudományterületet is érintő, rendkívül gazdag adatainak szélesebb körű használhatóságát tárgymutató, a kutatási terület eredményeiről tájékozódni kívánó külföldi kutatókat, partnerintézményeket pedig angol, német és spanyol nyelvű ismertető segíti.

A Kutatócsoport könyvsorozatában megjelenő tanulmánykötetek és monográfiák egyrészt lehetőséget adnak a legújabb hazai és nemzetközi kutatási eredmények publikálására és azoknak a tudományos közélettel történő megismertetésére, másrészt alkalmat jelentenek a folyamatos párbeszédre, a műhelymunkára. A *Jogi Néprajzi és Jogi Kultúrtörténeti Kiskönyvtár* 11. *Élő jogszokások – jogi néprajzi és jogi kultúrtörténeti tanulmányok* címmel megjelent kötetének tanulmányai nemcsak egyéni szakmai

pályák tudományos stációi, hanem a közös pályázatok, kutatási együttműködések és a doktori iskolák keretei között megvalósuló tudományos utánpótlásnevelés reményteljes eredményeibe is betekintést nyújtanak.

Szekszárd–Pécs, 2023. Luca napján

Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina